

УДК 581.95 (477.54)

Д.А. ДавидовІнститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, вул. Терещенківська, 2, 01601
Київ, Україна, davydov-botany@yandex.ru

ЗНАХІДКИ РІДКІСНИХ ВИДІВ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: рідкісні види, Червона книга України, судинні рослини, флористичні знахідки, південно-західна частина Харківської області

Інвентаризація місцезнаходжень рідкісних видів належить до першочергових завдань фітосозології на сучасному етапі розвитку ботанічної науки. Особливо вона є актуальною для регіонів, що вважаються відносно маловивченими або такими, відомості про рослинний покрив яких є застарілими та потребують уточнення.

До таких регіонів належить південно-західна частина Харківської області у межах Красноградського, Кегичівського та Сахновщинського районів. До 1923 р. ця територія входила до складу Константиноградського повіту Полтавської губернії, тому майже не вивчалася харківськими ботаніками. Новітні дані про фіторізноманітність цього регіону відсутні. Окремі відомості про його рослинний покрив можна знайти у працях А.М. Краснова [6], Г.І. Ширяєва [11], Я.Х. Лепченка і О.І. Соколовського [7], М.Ф. Ніколаєва [8]. Детальним вивченням фіторізноманітності тодішнього Константиноградського повіту займався С.О. Іллічевський, який на основі власних досліджень, які переважно стосувалися вивчення рослинності степових ділянок (Струківської цілини біля с. Огіївки Сахновщинського району (далі – р-ну), цілин Гамовецького і Фляге біля с. Вільного Кегичівського р-ну, а також схилів «Української лінії» біля м. Краснограда) [2, 3, 5], склав зведений список видів флори регіону [4].

У 2006–2013 рр. нами було здійснено низку експедиційних виїздів з метою вивчення сучасного стану флори і рослинності південно-західної Харківщини. За геоботанічним районуванням [1] досліджувана територія входить до складу Лозівського геоботанічного району Павлоградського геоботанічного округу Приазовсько-Чорноморської степової підпровінції Понтичної степової провінції і розташована в північній частині Лівобережного Степу України.

За різними літературними даними для південно-західної Харківщини наводилося 24 види, занесені до третього видання «Червоної книги України» [10]. Нами підтверджені місцезнаходження восьми видів. Нижче наводиться їх перелік у алфавітному порядку та усї виявлені їхні локалітети.

Adonis wolgensis Steven ex DC. Кегичівський р-н: між смт Кегичівкою і с. Бесарабівкою, урочище Старий Богдан, на схилах балок, нерідко, 01.05.2006; смт Кегичівка, степові ділянки біля ставків, зрідка, 21.04.2009; с. Бесарабівка, балка на західній околиці села, зрідка, 20.04.2009; за с. Коханівкою, схил долини р. Багатої, нерідко, 20.04.2009; Красноградський р-н: на пагорбах вздовж залізниці біля залізничної платформи (далі – з.п.) «Степний», зрідка, 19.04.2009; Сахновщинський р-н: північні околиці с. Чернолозки, схил долини р. Багатої, зрідка, 30.04.2011. Цей понтичний вид у регіоні є досить поширеним на добре збережених ділянках зі степовою рослинністю. За літературними даними він також наводиться для околиць м. Краснограда [2, 3, 4], цілини Фляге біля с. Вільного Кегичівсь-

кого р-ну [2] та околиць с. Великих Бучок Сахновщинського р-ну [8], а в гербарії Інституту ботаніки НАНУ (KW) ми бачили зразок цього виду, зібраний В.Б. Монтрезором у 1890 р. на Струківській цілині.

***Allium savranicum* (Nyman) Oxner.** Красноградський р-н: околиці с. Моховик, на піщаних узліссях соснових лісів, на боровій терасі р. Берестової біля залізничної станції «Розжив'ївка», спорадично, 05.08.2009, 22.08.2010 і 20.08.2012. Рідкісний східноєвропейський вид піщаних степів, його найближче до виявленого нами місцезнаходження розташоване в околицях с. Скалонівки Зачепилівського р-ну Харківської області, на піщаних кучугурах над р. Орілью [4, 5]. Як з'ясувалося [12], автором опису цього таксону варто вважати не В.Г. Бессера, а К.Ф. Німана.

***Astragalus dasyanthus* Pall.** Кегичівський р-н: с. Бесарабівка, схил балки на західній околиці села, декілька екземплярів, 05.07.2008. Для степової частини Харківської області цей вид, очевидно, ще не вказувався, принаймні для дослідженої південно-західної її частини він є новим. Спорадично трапляючись у південній частині Лівобережного Лісостепу, у Лівобережному Степу він стає дуже рідкісним, найближчі достовірні місця зростання – у долині р. Самари на Дніпропетровщині [9, 10].

***Carex secalina* Willd. ex Wahlenb.** Кегичівський р-н: смт Кегичівка, у солонцюватій западинці біля ставка, зрідка, 24.05.2008; між смт Кегичівкою і с. Крутоярівкою, на заплавах луках р. Вшивої біля залізничного мосту, зрідка, 06.07.2010. Цей вид, ареал якого охоплює Східну Європу, Кавказ, Сибір і північну частину Середньої Азії, вперше у дослідженому регіоні знайшов С.О. Іллічевський на березі ставка біля с. Вільного Кегичівського р-ну та поблизу Глібівського маєтку в околицях м. Краснограда [2, 4, 5].

***Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. s.l.** Сахновщинський р-н: північні околиці с. Чернолозки, схил долини р. Багатої (біля колишньої цілини Гамовецького), зрідка, 30.04.2011. Раніше цей вид у регіоні траплявся значно частіше, він вказувався для пісків другої тераси р. Берестової біля с. Наталиного (стара назва – с. Шахівка) Красноградського р-ну (зараз цей локус не підтверджується), околиць м. Краснограда і цілини Гамовецького біля с. Вільного [2, 3, 4, 5].

***Stipa capillata* L.** Кегичівський р-н: між смт Кегичівкою і с. Крутоярівкою, схили долини р. Вшивої, зрідка, 2006; південні околиці с. Бесарабівки, Бесарабівський ентомологічний заказник, схил правого берега р. Багатої, невелика група, 04.08.2009 (але в урочищі Старий Богдан і в балці на західній околиці цього ж села цей вид відсутній); с. Антонівка, схили балки, 01.08.2008; за с. Писарівкою, на схилах балок у верхів'ї р. Багатої, зрідка, 28.07.2008; за с. Коханівкою, схил долини р. Багатої, часто, 28.07.2008; с. Рояківка, на пагорбах біля ставків, часто, 25.07.2008; Красноградський р-н: схили балок на західних околицях м. Краснограда, досить часто, 07.08.2009; Сахновщинський р-н: біля с. Чернолозки, на степових схилах правого берега долини р. Багатої, часто, 04.08.2009. Взагалі цей понтичний вид у досліджуваному регіоні є досить звичайною степовою рослиною і часто відіграє роль едифікатора на схилах балок та річкових долин. За літературними даними він також вказується для Струківської цілини [3, 4, 6], околиць с. Великих Бучок Сахновщинського р-ну [8], цілини Гамовецького біля с. Вільного Кегичівського р-ну [2, 3, 4], схилів «Української лінії» біля м. Краснограда [2, 3, 4].

***Stipa lessingiana* Trin. ex Rupr.** Кегичівський р-н: с. Антонівка, південний схил балки, зрідка, 01.08.2008; Сахновщинський р-н: біля с. Чернолозки, зрідка на схилах правого берега долини р. Багатої, 04.08.2009 (в обох місцях ми бачили сухі екземпляри з плодами). На відміну від попереднього, цей вид роду *Stipa* L. у дослідженому регіоні є досить рідкісним і виступає лише асектатором різнотравно-лучних степів регіону. Він наводився для

Струківської цілини [3, 4], околиць с. Великих Бучок Сахновщинського р-ну [8] та для крутих південних схилів в околицях м. Краснограда [2, 3, 4].

***Tulipa quercetorum* Klokov et Zoz** (= *T. Biebersteiniana* Schult. et Schult. fil. p.p.). Кегичівський р-н: смт Кегичівка, в насадженнях бузку біля ставків, нерідко, 2007 і 21.04.2009; Сахновщинський р-н: північні околиці с. Чернолозки, на степовому схилі долини р. Багатої, поміж кущів *Rosa dimorpha* Steven ex Besser, зрідка, 30.04.2011. Досить цікавим є перший локалітет, розташований поблизу Кегичівської районної школи, оскільки в цьому місці також виявлено *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Ficaria verna* Huds., *Viola odorata* L. та *Anemone ranunculoides* L., які у зв'язку з відсутністю лісів є дуже рідкісними у Кегичівському р-ні. С.О. Іллічевський ще знаходив *Tulipa quercetorum* в урочищі «Полтавський ліс», у 3 кілометрах на північний схід від м. Краснограда [4].

До рідкісних видів, що наводилися для досліджуваної території за літературними даними і місцезростання яких нам не вдалося підтвердити, належать: *Adonis vernalis* L. (околиці м. Краснограда [3, 4]), *Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman et al. (с. Вільховий Ріг Красноградського р-ну [4]), *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng. (околиці м. Краснограда та цілина Фляге біля с. Вільного [3, 4, 11]), *Crocus reticulatus* Steven ex Adams (с. Наталине Красноградського р-ну [3, 4]), *Crambe tataria* Sebeok (околиці сіл Дар-Надежди і Великих Бучок Сахновщинського р-ну [6]; цей вид нині, очевидно, є зниклим), *Fritillaria meleagroides* Patrin ex Schult. et Schult. fil. (Струківська цілина біля с. Огіївки Сахновщинського р-ну [11]), *F. ruthenica* Wikstr. (околиці м. Краснограда [4, 11]), *Gladiolus imbricatus* L. (с. Наталине, заплава р. Берестової [4]), *Gymnadenia conopsea* (L.) R.Br. (с. Вільховий Ріг [4, 5]), *Iris pineticola* Klokov (= *I. arenaria* Waldst. et Kit. p.p.; с. Наталине [4, 5]), *Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch. (Струківська цілина [11]), *Paeonia tenuifolia* L. (очевидно, зник, вказувався для околиць м. Краснограда та Струківської цілини [2, 3, 4, 6, 11]), *Platanthera bifolia* (L.) Rich. (с. Наталине [2, 3, 4]), *Pulsatilla patens* (L.) Mill. (с. Наталине, на пісках борової тераси р. Берестової [4]), *Stipa borysthena* Klokov ex Prokudin (= *S. pennata* L. subsp. *sabulosa* Pacz.); с. Вільховий Ріг [4]), *S. pennata* L. (Струківська цілина, околиці м. Краснограда та с. Великих Бучок [4, 6, 8]).

Варто зауважити, що серед усіх виявлених 23 локалітетів рідкісних видів лише один із них (місце зростання *Stipa capillata* у Бесарабівському заказнику) розташований на території природно-заповідного об'єкту. Тому першочерговим завданням для збереження виявлених популяцій має бути створення нових природоохоронних територій. Перспективними для цього є ділянка борової тераси р. Берестової від с. Петрівки до с. Наталиного у Красноградському р-ні, урочище Старий Богдан в околицях смт Кегичівки та фрагмент долини р. Багатої на північ від с. Чернолозки Сахновщинського р-ну. Окрім видів, занесених до «Червоної книги України», нами виявлені численні популяції регіонально рідкісних на території Харківської області видів (*Goniolimon tataricum* (L.) Boiss., *Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur, *Salvia aethiopsis* L., *Sanguisorba officinalis* L., *Valeriana officinalis* L., *Vinca herbacea* Waldst. et Kit. тощо).

Таким чином, виявлені нами у досліджуваному регіоні місцезнаходження восьми рідкісних видів судинних рослин мають стати основою для проведення детальних фітосо-зологічних досліджень природних ценозів степової частини Харківської області, що у ботанічному аспекті є значно менше вивченою, ніж її лісостепова частина.

Гербарні зразки видів флори південно-західної частини Харківщини, зібрані під час польових досліджень, зберігаються у гербаріях Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка (PWU) та Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW).

Література

1. *Геоботаничне районування Української РСР.* – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с.
2. *Іллічевський С.О.* Цілині степи південної Полтавщини // *Тр. с.-г. ботаніки.* – 1927. – Т. 1, вип. 3. – С. 62–68.
3. *Іллічевський С.О.* Обслідування цілиних степів Полтавщини в 1927 році // *Охорона пам'яток природи на Україні.* – Харків, 1928. – Т. 2. – С. 89–113.
4. *Іллічевський С.О.* Список рослин б. Константиноградського повіту Полтавщини // *Укр. ботан. журн.* – 1928. – Т. 4. – С. 37–51. – 1929. – Т. 5. – С. 87–97.
5. *Іллічевський С.О.* Солончаки и пески юго-востока Полтавщины // *Двадцать пять лет научно-педагогической и общественной деятельности Б.А. Келлера (1902–1927): Юбил. сборник.* – Воронеж, 1931. – С. 281–290.
6. *Краснов А.Н.* Ботанико-географический очерк Полтавской губернии // *Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественнo-историческая часть.* Вып. 16. – Полтава, 1894. – С. 371–513.
7. *Лепченко Я.Х., Соколовський О.І.* До флори пісків Полтавщини // *Укр. ботан. журн.* – 1924. – Т. 2. – С. 19–25.
8. *Николаєв М.Ф.* Матеріали щодо рослинності на степах Полтавщини // *Записки Полтавськ. ін-ту народної освіти.* – 1927. – Т. 4. – С. 91–99.
9. *Тарасов В.В.* Флора Дніпропетровської і Запорізької областей. Вид. друге, доп. та виправл. – Дніпропетровськ: «Ліра», 2012. – 296 с.
10. *Червона книга України. Рослинний світ /* За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
11. *Ширяев Г.И.* К флоре Константиноградского у. Полтавской г. // *Тр. ботан. сада Юрьевск. унта.* – 1912. – Т. 13, вып. 1. – С. 11–12.
12. *Sennikov A.N., Seregin A.P.* Nomenclatural corrections in vascular plants, 1. Valid publication of *Allium savranicum* "Besser" // *Phytotaxa.* – 2014. – 161 (1). – P. 97–100.

Д.А. Давыдов

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины

НАХОДКИ РЕДКИХ ВИДОВ В ЮГО-ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Во время экспедиционных исследований 2006–2013 гг. на территории юго-западной части Харьковской области (в пределах Красноградского, Кегичевского и Сахновщинского районов) автором обнаружены локалитеты восьми видов, включенных в Красную книгу Украины (*Adonis wolgensis*, *Allium savranicum*, *Astragalus dasyanthus*, *Carex secalina*, *Pulsatilla pratensis*, *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Tulipa quercetorum*). Не удалось подтвердить факт современного произрастания 16 редких видов, которые ранее указывались для исследуемой территории согласно литературным данным. Акцентируется, что охрана обнаруженных локалитетов обеспечена не в полной мере.

Ключевые слова: редкие виды, Красная книга Украины, сосудистые растения, флористические находки, юго-западная часть Харьковской области

D.A. Davydov

M.G. Kholodny Institute of Botany NAS of Ukraine

RARE SPECIES FINDS IN THE SOUTH-WESTERN PART OF KHARKIV REGION

During research expeditions in 2006–2013 in the south-western part of Kharkiv region (within Krasnograd, Kegychivka and Sakhnovshchina districts) author finds localities of 8 plant species entered in the Red Data Book of Ukraine (*Adonis wolgensis*, *Allium savranicum*, *Astragalus dasyanthus*, *Carex secalina*, *Pulsatilla pratensis*, *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Tulipa quercetorum*). The fact of current distribution of 16 rare plant species indicated in literatural sources for this region has been proved no confirmation. It has been emphasized found species localities conservation is insufficiently provided.

Key words: rare species, Red Data Book of Ukraine, vascular plants, floristic finds, south-western part of Kharkiv region

Рекомендує до друку А.М. Гнатюк